

OCENE

VILKO NOVAK, LJUDSKA PREHRANA V PREKMURJU. Etnografska študija. Ljubljana, 1947. Slovenski knjižni zavod.

I.

Raziskovanja naše ljudske prehrane, ene najvažnejših panog ljudske materialne kulture, nismo zanemarili samo v slovenski etnografiji, tudi marsikje drugod v Evropi predstavlja ljudska prehrana tisto etnografsko poglavje, ki je bilo doslej »le redkokdaj ter bolj ali manj približno obravnavano«. (Prim. L. Schmidt, Die Volkskunde als Geisteswissenschaft, 1948, str. 28.) Pri nas smo omenjali in naštevati posamezne jedi v opisih raznih ljudskih običajev in verovanj, obravnavali smo v posebnih razpravah priložnostno pecivo, tako imenovane podobnjake (škofjeloški mali kruhek), ter obredni kruhi iz naših običajev (ženitovanjski bosman), upoštevali smo dalje ljudsko prehrano pri orisu življenjskega nivoja našega kmeta (F. Baš), naposled pa je R. Ložar poizkusil v Narodopisju Slovencev urediti številne raztresene podatke, ki so bili doslej zapisani in objavljeni, ter z njimi orisati ljudsko prehrano Slovencev. Povsem razumljivo je, da je ta oris skromen, da je silno pomanjkljiv in da vsebuje mnogo napak (prim. Novak, Ljudska prehrana, str. 10), vendar vseh teh pomanjkljivosti in napak ni toliko kriv avtor, ki je bil v tem primeru njegov glavni namen, da v svoj oris čim izčrpaneje povzame vse, kar smo Slovenci doslej storili na tem področju. Te pomanjkljivosti in napake nam mnogo bolj pričajo, kako slabo in površno smo gradivo take vrste obravnavali v naši etnografiji, kako malo smo se zanj brigali.

Kakor oris ljudske prehrane v Narodopisju Slovencev velja za nekaj zaključek vsega našega dosedanega pomanjkljivega in površnega zanimanja za to etnografsko panogo, tako nam je etnografska študija Vilka Novaka, Ljudska prehrana v Prekmurju najboljši dokaz, da se tudi na tem zapostavljenem področju pričanja v naši etnografiji nova doba smotrnega in pravilno zastavljenega sistematičnega raziskovanja. Z Novakovo študijo smo se le prav za prav začeli izpolnjevati občutno vrzel v naši zaostali etnografiji.

Novak je že v načelu pravilno pojmoval, kje in kako je treba pričeti z raziskovanjem naše ljudske prehrane. S svojo študijo o ljudski prehrani v Prekmurju je dovolj jasno pokazal, da moramo ljudsko prehrano obravnavati najprej po posameznih, v etničnem in kulturnem pogledu bolj ali manj zaključenih področjih, torej regionalno, kajti šele na osnovi takih regionalnih prikazov in obdelav nam bo mogoče kdaj pozneje napisati dobro sintetično delo o ljudski prehrani na slovenskem ozemlju.

Večino gradiva, ki se nanj naslanja študija v svojem osrednjem delu, je Novak sam nabral z načrtnim terenskim raziskovanjem, ki pa je seveda v okviru posameznih večjih predelov zajelo le večje ali manjše število določenih krajev. Zaradi tega bi morda kdo pripomnil, da gradivo ni izčrpno, da avtor ni zapisal te ali one jedi in da se zopet neki jedi, ki jo avtor navaja, še drugače pravi. Vse to je morebiti res, vendar na drugi strani menimo, da je Novak v svoji študiji zbral toliko gradiva in upošteval starejše objavljene podatke v takem obsegu, da razno novo gradivo, razne inačice, ki manjkajo v študiju, nikakor ne morejo bistveno spremeniti tiste splošne slike, ki nam jo je o značaju prekmurske hrane podal avtor v svoji knjigi. Le-tej pa ne bi prav nič škodilo, če bi avtor na koncu svoje študije med opombami na kratko opisal svoje zbiralno

delo ter navedel, katere kraje je zajel s svojim raziskovanjem, kdo mu je dal ta ali oni podatek itd. Z drugimi besedami: med opombami ne bi smel prezreti svojih lastnih zapiskov.

Novak je gradivo o prekmurski prehrani uredil v sledeča zaporedna poglavja: zbirno gospodarstvo v prehrani; lov in ribolov; prehrana otrok; juhe; prikuhe in omake; kašnate jedi in žganci; mesna jedila; surove jedi; testenine; kruh; pečene močnate jedi; mleko in mlečni izdelki; začimbe in sladila; sadje; pijače; prekmurska kuhinja; shranjevanje živil; način prehrane; prehrana v ljudskih običajih; jedi ob delu. — Na koncu posameznih poglavij primerja Novak na mnogih mestih prekmursko hrano s prehrano v ostalih slovenskih deželah, predvsem v deželah, ki mejijo na Prekmurje. Znanstvena resnost Novakove študije se kaže tudi v tem, da so vsi narečni nazivi jedi, raznega orodja, posodja, naprav itd., navedeni z vso natančnostjo v fonetični transkripciji. Ni naš namen, da bi naštevati še druge odlike Novakove knjige, njene podrobne ureditve, avtorjevega prikazovanja in tolmačenja snovi, hočemo se le na kratko dotakniti dveh, treh metodičnih vprašanj, ki se nam pojavljajo ob ureditvi njegove knjige.

Ce pogledamo poglavja v Novakovi knjigi, ki smo jih v prejšnjem odstavku citirali, bomo najprej ugotovili, da iz tega, večidel enotnega sistema ureditve izstopa poglavje, ki govori o prehrani otroka. Iz upravičenega razloga, zaradi svojevrstnega načina prehrane otroka, je moral avtor vključiti v svojo študijo posebno poglavje o prehrani otroka, ki pa ni v soglasju z večino ostalih poglavij, v katerih so, kakor nam že njihovi naslovi povedo, izhodišča obravnavanja posamezne stvarne skupine raznih jedil, ne pa človek, ki uživa določene jedi. Vprašanje je, ali bi se avtorju bilo mogoče zaradi enotnejše ureditve izogniti temu posebnemu poglavju tako, da bi gradivo, ki se nanaša na prehrano otroka, uredil v druga poglavja.

Z naslednjim metodičnim vprašanjem imamo opraviti, če se ustavimo pri prvem in drugem poglavju: 1. zbirno gospodarstvo v prehrani; 2. lov in ribolov. Obedve poglavji, če ju strogo vzamemo, ne spadata neposredno v ljudsko prehrano, marveč v razpravo, ki govori o pridobivanju hrane, torej v gospodarstvo. Šele hrano, ki jo pridobivamo z nabiranjem v gozdu in z lovom, moremo uvrstiti v razpravo o ljudski prehrani. Uvrstili pa bi jo v poglavja, ki govorijo o rastlinski hrani oz. o sadežih, mesnih jedeh itd. Če že avtor razpravlja o zbirnem gospodarstvu ter o lovu in ribolovu, potem bi v uvodu k ostali prehrani moral prav tako razpravljati o nadaljnjih oblikah gospodarstva, to je o poljedelstvu, živinoreji, sadjarstvu, vinogradništvu, vrtnarstvu itd.

Temu vprašanju sledi takoj drugo metodično vprašanje: Ali moremo v etnografiji ljudsko prehrano, ki je časovno produkt 19. in 20. stoletja, postaviti v tako širok zgodovinski okvir, da bi hrano in njeno pridobivanje pričeli opisovati s prazgodovinskimi oblikami gospodarstva, z zbirnim gospodarstvom ter nato z lovom in ribolovom? Gospodarstvo človeške družbe se je v resnici pričelo razvijati z zbirnim gospodarstvom, ki je nato prešlo v lov ter dalje v poljedelstvo in živinorejo. Vprašati pa se je treba, kaj stvarno predstavljata v ljudskem gospodarstvu 19. in 20. stoletja zbirno gospodarstvo ter lov. Povsem malo pomembno, neznatno gospodarsko dejavnost, ki se nam prikazuje pogosto kot zabava otrok in ki jo spremljajo večidel tako izrazite značilnosti novejšega časa, da nam jo je že težko obravnavati kot ostalino davnega gospodarstva, nikar da bi jo postavljali na čelo vseh ostalih gospodarskih oblik oziroma ljudske prehrane v knjigi, ki v bistvu nima niti teženj za zgodovinskim obravnavanjem gradiva. Ni nam težko razumeti, zakaj je avtor uvrstil v svojo knjigo zbirno gospodarstvo ter lov in ribolov kot prvi uvodni poglavji k ostali prehrani. Z njima je hotel poudariti ostaline prastarega pridobivanja hrane, ostaline prahrane in nakazati zgodovinsko smer v obravnavanju ljudske prehrane. S tem pa je seveda narušil enotni sistem ureditve svoje knjige.

Novak je svojo razpravo o ljudski prehrani v Prekmurju povezal z obravnavanjem raznega orodja, posodja, priprav, zlasti pa kuhinje, shranjevanja živil i. p. S to povezavo smo dobili popolnejšo sliko o celotnem ustroju prekmurske

prehrane. Pripomnili bi med drugim le to, da avtor posveča ognjišču mnogo pozornosti, štedilniku manj. Ker pa je mnogo jedil, ki jih obravnava Novak, v tesni zvezi s kuho na štedilniku, bi ne bilo odveč, če bi se s to kuho in njenimi vplivi na raznovrstnost prehrane malo več ukvarjal. Moramo pa takoj priznati, da mu bo mogoče delo poglobiti v tej smeri šele tedaj, ko se bo lotil zgodovinskega raziskovanja zbranega gradiva ter bo v zvezi s tem nujno moral ugotavljati vplive enega ali dveh središč evropske kuhinje na našo prehrano. — Prav poučen bi bil končno jedilnik, ki je v raznih letnih časih običajen pri bogatejšem, srednjem in malem kmetu.

Uvod in zaključki šele dajejo pravi smiselni okvir osrednjemu delu študije, ki je večinoma deskriptivno-primerjalnega značaja. Z uvodom, zlasti pa z zaključki, je Novak etnografsko področje ljudske prehrane tako razširil, da z njega prehaja na druga znanstvena področja. S tem pa je študijo približal znanstvenim delavcem s teh področij, med njimi zlasti biologiji. Zato menimo, da je prav, če v drugem delu naše ocene o Novakovi knjigi dajemo besedo tudi higieniku-biologu.

Novakova študija je ne glede na vprašanja, ki se nam ob njej vsiljujejo, nedvomno pozitivno dejanje v slovenski etnografiji. Zelimo, da bi študija avtorja vzpodbudila, da bi obdelal ljudsko prehrano še v vseh ostalih predelih slovenskega ozemlja in nam tako na osnovi svojih študij napisal kdaj eno svojih največjih življenjskih del »Ljudska prehrana Slovencev«.

Boris Orel

II.

Moderna fiziologija in higiena sta dali v zadnjem desetletju važna odkritja na področju prehrane. Ze predvojna leta, še bolj vojne blokade ter internacije so pokazale, kako mogočno vpliva prehrana na rast in razvoj mladih generacij, na zdravstveno stanje, življenjsko moč in delovno sposobnost ljudstva. Lahko rečemo, da je od prehrane v veliki meri odvisen narodov obstoj in napredek, njegova gospodarska in politična moč. Vprašanja ljudske prehrane so torej za državo velevažen gospodarski, zdravstveni in socialno-politični problem. Ogromna bitka naše države za gospodarski dvig in neodvisnost se bije tudi za izboljšanje prehrane ljudskih množic, tako da bo ustrezala biološkim in higienskim zahtevam. Temelj za racionalno preureditev prehrane je točno poznavanje ljudske prehrane v naših pokrajinah. Avtor Vilko Novak pravilno poudarja, da moramo pri reševanju problemov prehrane poleg znanih medicinskih norm upoštevati tudi značaj in potrebe posamezne pokrajine, gospodarsko stanje in socialno raven prebivalstva ter njegovo zgodovinsko-kulturno dediščino. Povsem naravno ne morejo samo ene vrste strokovnjaki reševati tako raznovrstnih vprašanj, kot jih vsebuje problem ljudske prehrane, temveč je nujno potrebno sodelovanje etnografa, medicinca (higienika, fiziologa), sociologa, narodnega gospodarstvenika, geografa, zgodovinarja itd. Ni dvoma, da je zlasti za medicinca pri njegovem raziskovanju osnova material, ki ga je bil zbral etnograf. Ta namreč na drobno opisuje pripravljane jedil in vse, kar je s tem v zvezi, zapisuje tudi ljudske izraze in običaje. Vilko Novak je zelo skrbno zbral in sistematično uredil obsežen material o prekmurski prehrani od zbirnega gospodarstva preko podrobnega opisa vseh jedi in pijač do prekmurske kuhinje in ljudskih običajev v zvezi s prehrano. Na koncu vsakega poglavja avtor opozarja na zveze z ostalimi slovenskimi ter s sosednimi hrvaškimi, madžarskimi in avstrijsko-nemškimi pokrajinami. Tako so v temeljiti razpravi etnografska raziskovanja logično povezana z etnografskimi podatki. Uvod prinaša kratek, pa nazoren oris geografskih činiteljev in socialno-gospodarskih pogojev pokrajine. Študijo Vilka Novaka je treba pozdraviti kot lep doprinos k raziskovanju naše ljudske prehrane in želimo, da bi kaj kmalu dobili take študije tudi za ostale pokrajine.

Pripombe glede narečnih izrazov v razpravi bo ob priliki podal kak domačin. Biološko-higienska stran prehrane sicer ni naloga etnografa, vendar bi si n. pr. medicinec želel nekatere pripombe in opozorila tudi v tem pogledu. Etnograf je ob raziskovanju in pogostnem bivanju med ljudstvom prav gotovo opazil in